

म. ग्रं. सं. ठाणे

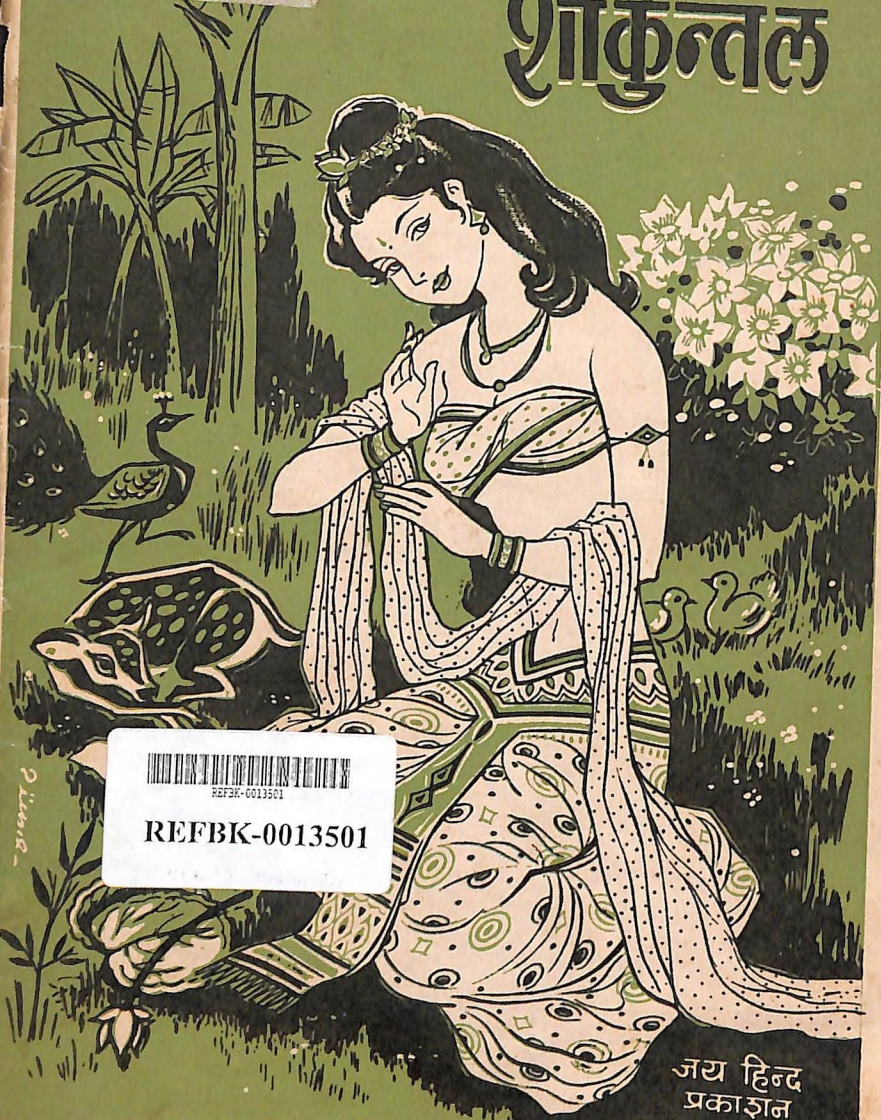
विषय

काव्य

सं. क्र.

१२८३

गीत शाकुन्तल

REFBK-0013501

REFBK-0013501

जय हिन्द
प्रकाशन

४१७८०

का.पु.

१७४३

६८६००.

बराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे. स्थलप्रत.

अनुक्रम वि:

क्रमांक नोंद दि:

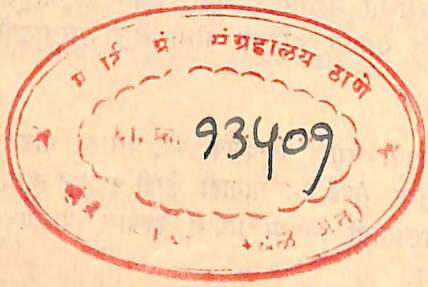
गीत शाकुंतल

कवि : गंगाधर अनंत दांडेकर
निवेदक : मधुकर तडवलकर
संगीत दिग्दर्शक : प्रभाकर पंडित

REFBK-0013501

REFBK-0013501

मूल्य १ रुपया

मुद्रक

पुरुषोत्तम अच्युत गुर्जर

मुंबई वैभव प्रेस, ४१७/४२१

सरदार बल्लभभाई पटेल रोड

गिरगांव, मुंबई नं. ४

प्रकाशक

गजानन काशीनाथ रायकर

१० बी., झावनाची वाडी

ठाकुरद्वार, मुंबई २

प्रथमावृत्ती

२६ जानेवारी १९६७

या प्रयोगाचे सर्व हक्क सौ. निर्मला गंगाधर दांडेकर, सर्वोदय भुवन, सी ब्लॉक, रूम नं. १०, गोखले रोड, दादर, मुंबई २८, यांच्या स्वाधीन आहेत. कुणालाही प्रयोग करावयाचा असल्यास मग तो फुकट असो किंवा तिकीट लावून असो किंवा एखाद्या संस्थेच्या मदतीसाठी असो, प्रयोग करण्यापूर्वी १५ दिवस आधी सौ. निर्मला गंगाधर दांडेकर यांची लेखी परवानगी घेतली पाहिजे.

ही लेखी परवानगी घेण्यापूर्वी संगीत दिग्दर्शक श्री. प्रभाकर पंडित, मुकुंद मॅन्शन, रानडे रोड, दादर मुंबई २८ यांनाही लेखी कळवून त्यांची परवानगी घेतली पाहिजे. परवानगी शिवाय प्रयोग केल्यास त्यांच्यावर कायदेशीर इलाज केला जाईल.

— प्रकाशक

पान उघडण्यापूर्वी

‘दुष्यंत शकुंतला’ या सुविख्यात आख्यानावर माझे नवपरिचित स्नेही श्री. गं. अ. दांडेकर यांनीं हें ‘गीत शाकुंतल’ रचलें आहे. एकंदर २५ गीतांमधून ही कथा त्यांनीं गायिली आहे. कांहीं गीतें निवेदनात्मक असून कांहींतून त्या त्या पात्राकरवीं भावसंवेदनांचा आविष्कार करविला आहे. चार, सहा महिन्यांपूर्वी कित्ते भंडारी हॉलमध्ये गीत शाकुंतलाचा कार्यक्रम मी ऐकिला होता. कार्यक्रम चांगलाच झाला आणि रंगलाहि उत्तम. त्याच वेळीं मला श्री. दांडेकर यांच्या काव्यरचनेची व त्यांच्या उमलत्या प्रतिभेची ओडीबहुत कल्पना आली होती. आतां प्रत्यक्ष गीत शाकुंतलांतील गीतें वाचल्यानंतर त्यांच्या अर्थवाही व सुबोध काव्यशैलीचें कौतुक वाटलें. नवखे-बणासुळें क्वचित् प्रसंगीं शब्दांची निवड खटकते. ओळीतील रसमाधुरीत ते शब्द विरत नाहीत. शब्द गुंफल्यासारखे न वाटतां गुंतल्यासारखे वाटतात. पण हें सरावानें त्यांचें त्यांनाच कळून येण्यासारखें आहे. तसेंच या कथेंतील नाट्यप्रसंग सुटले आहेत त्यांची भर पडली असती तर गीत शाकुंतलाचें माधुर्य वाढलें असतें असें वाटतें. तरी ज्या स्वरूपांत तें आज रसिकांसमोर ठेवलें गेलें आहे त्यांतही गोडी कांहीं कमी नाही. उत्तरोत्तर श्री. दांडेकर यांच्या हातून यापेक्षाहि उत्तम व रसिकमान्य कलाकृति निर्माण होवो अशी आशा व्यक्त करून ही प्रस्तावना पुरी करतो.

किशोरी विहार, दादर,
मुंबई.

२०-९-१९६३

—राजा बडे

राजा बडे, दादर, मुंबई

४५८०..... वि:
१०५३..... वि:

५१८१८

मुद्रक

पुरुषोत्तम अच्युत गुर्जर

मुंबई वैभव प्रेस, ४१७/४२१

सरदार वल्लभभाई पटेल रोड

गिरगांव, मुंबई नं. ४

प्रकाशक

गजानन काशीनाथ रायकर

१० बी., झाववाची वाडी

ठाकुरद्वार, मुंबई २

प्रथमावृत्ती

२६ जानेवारी १९६७

या प्रयोगाचे सर्व हक्क सौ. निर्मला गंगाधर दांडेकर, सर्वोदय भुवन, सी ब्लॉक, रूम नं. १०, गोखले रोड, दादर, मुंबई २८, यांच्या स्वाधीन आहेत. कुणालाही प्रयोग करावयाचा असल्यास मग तो फुकट असो किंवा तिकीट लावून असो किंवा एखाद्या संस्थेच्या मदतीसाठी असो, प्रयोग करण्यापूर्वी १५ दिवस आधी सौ. निर्मला गंगाधर दांडेकर यांची लेखी परवानगी घेतली पाहिजे.

ही लेखी परवानगी घेण्यापूर्वी संगीत दिग्दर्शक श्री. प्रभाकर पंडित, मुकुंद मॅन्शन, रानडे रोड, दादर मुंबई २८ यांनाही लेखी कळवून त्यांची परवानगी घेतली पाहिजे. परवानगी शिवाय प्रयोग केल्यास त्यांच्यावर कायदेशीर इलाज केला जाईल.

— प्रकाशक

पान उघडण्यापूर्वी

‘दुष्यंत शकुंतला’ या सुविख्यात आख्यानावर माझे नवपरिचित स्नेही श्री. गं. अ. दांडेकर यांनीं हें ‘गीत शकुंतल’ रचलें आहे. एकंदर २५ गीतांमधून ही कथा त्यांनीं गायिली आहे. कांहीं गीतें निवेदनात्मक असून कांहींतून त्या त्या पात्राकरवीं भावसंवेदनांचा आविष्कार करविला आहे. चार, सहा महिन्यांपूर्वी किंत्ते भंडारी हॉलमध्ये गीत शकुंतलाचा कार्यक्रम मी ऐकिला होता. कार्यक्रम चांगलाच झाला आणि रंगलाहि उत्तम. त्याच वेळीं मला श्री. दांडेकर यांच्या काव्यरचनेची व त्यांच्या उमलत्या प्रतिभेची ओडीबहुत कल्पना आली होती. आतां प्रत्यक्ष गीत शकुंतलांतील गीतें वाचल्यानंतर त्यांच्या अर्थवाही व सुबोध काव्यशैलीचें कौतुक वाटलें. नवखे-षणामुळें क्वचित प्रसंगीं शब्दांची निवड खटकते. ओळीतील रसमाधुरींत ते शब्द विरत नाहींत. शब्द गुंफल्यासारखे न वाटतां गुंतल्यासारखे वाटतात. पण हें सरावानें त्यांचें त्यांनाच कळून येण्यासारखें आहे. तसेंच या कथेंतील नाट्यप्रसंग सुटले आहेत त्यांची भर पडली असती तर गीत शकुंतलाचें माधुर्य वाढलें असतें असें वाटतें. तरी ज्या स्वरूपांत तें आज रसिकांसमोर ठेवलें गेलें आहे त्यांतही गोडी कांहीं कमी नाहीं. उत्तरोत्तर श्री. दांडेकर यांच्या हातून यापेक्षांहि उत्तम व रसिकमान्य कलाकृति निर्माण होवो अशी आशा व्यक्त करून ही प्रस्तावना पुरी करतो.

किशोरी विहार, दादर,
मुंबई.

२०-९-१९६३

—राजा बडे

राजा बडे भवराज, राज. सुखमत
पुस्तक ४७८०..... वि:
१७९९..... नोंद वि:

६१८१८

माझे हद्गत

कविवर्य ग. दि. ऊर्फ अण्णासाहेब माडगूळकर विरचित 'गीत रामायण' ऐकल्यापासून आपणहि असाच एखादा पौराणिक विषय येऊन काव्यरचना करावी असा निश्चय केला. शालेय जीवनांत थोडेंफार काव्यलेखन मजकडून झालेंहि होतें. इतस्ततः एखाद-दुसरी कविता करणें म्हणजे काव्यलेखन करणें नव्हे. म्हणूनच कालिदासकृत "शाकुंतल" हें कथानक निवडून त्याच्यावर काव्य करण्याचें मी निश्चित केलें.

काहीं दिवस उपरोल्लेखित साहित्याचें नियमित वाचन आणि मनन केल्या-नंतर काव्यरचनेसाठीं योग्य ती पार्श्वभूमि तयार झाली. तदनंतर संपूर्ण काव्य-रचना करण्यास मला तीन महिन्यांचा अवधि लागला. सदर काव्यास 'गीत शाकुंतल' असें नामाभिधान देण्यांत आलें. काव्यक्षेत्रांत मी अगदीं नवोदित असल्यामुळें सदर काव्यांत वन्याचशा उणीवा असणें अगदीं स्वाभाविक आहे.

काव्याची परिपूर्णता झाली कीं तें रसिकांसमोर आणण्यासाठीं योग्य त्या गायन संस्थेची प्रामुख्यानें आवश्यकता असते. त्या दृष्टीनें आम्हाला सहाय्य करणाऱ्या "रिझर्व्ह स्टार्स ड्रॅमॅटिक क्लब" या संस्थेचा तसेंच माननीय श्री. बाबा लिमये यांचा मी अत्यंत आभारी आहे. काव्याला मधुर चाली दिल्या-बद्दल माझे परम स्नेही श्री. प्रभाकर पंडित आणि गायक म्हणून सुविख्यात संगीत दिग्दर्शक श्री. स्नेहल भाटकर, श्री. शरद जांभेकर, गायिका कु. कुंदा बोकील आणि त्याचे सहकारी या सर्वांचे मी हार्दिक आभार मानतो. त्याप्रमाणेंच माझ्या ह्या प्रथम काव्यकलाकृतीसाठीं आपला अमोल वेळ खर्च करून ज्यांनीं प्रस्तावना लिहून दिली त्या सुप्रसिद्ध कवि श्री. राजा बढे यांचा मी सदैव ऋणी राहीन. ज्यांनीं माझी ही पुस्तिका सुंदर आणि सुचक रीतीनें मुद्रित करून मला उपकृत केलें त्या 'जय हिंद प्रकाशनचें' अंतः, करणपूर्वक अभिनंदन ! ज्या ज्या व्यक्ति अगर् संस्थांनीं मला सदर कामीं प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष मदत केली त्या त्या सर्वांना मी नम्रतापूर्वक अभिवादन करून माझे हें अल्पसें निवेदन पुरें करतो.

सर्वोदय भुवन,
'सी' ब्लॉक, १०, गोखले रोड, (उत्तर) }
दादर, मुंबई.

आपला विनीत,
गंगाधर अ. दांडेकर

गीत १ लें

वसंत ऋतूच्या आगमनांनं वृक्षवेलींना बहर येतो आणि वनाची शोभा अधिकच वाढते. तारुण्यांत पदार्पण केल्यावर ललनांच्या अंगी आगळीच नव्हाळी प्रगट होते. त्याचप्रमाणे श्री व्यासांच्या उक्तीने अलंकृत झाले असतां आपलंही सौंदर्य वाढेल आणि जगतांत मोठेपणा प्राप्त होईल; एवढ्या-करितां पुराणकथांनी महाभारताचा आश्रय केला आणि म्हणून—महाभारतीय नाही । तो नोहेचि लोकीं तिही । येणें कारणें म्हणिये पाहीं । व्यासोच्छिष्ट.

महाभारतांत जें नाहीं तें तिन्हीहि जगतांत नाहीं. श्री व्यासांनी महाभारतांत मानवी जीवनांतील सर्वोच्च आदर्श निर्माण केले आहेत. महाभारतात युधिष्ठिराची सत्यप्रतिष्ठा आहे; सुजनत्व आहे; भीमार्जुनांचें शौर्य आहे; पराक्रम आहे. दुर्योधन दुःशासनाचा दुष्टावा आहे; शकुनीची कुटिल नीति आहे. भीष्माचा मनोनिग्रह आहे; विदुराची नीति आहे आणि योगेश्वर श्रीकृष्णांचा गीतोपदेश आहे.

शृंगार, करुण, वीर, शांत आदि रसांचा उत्कर्ष आहे. शौर्य, धैर्य, खेद, शोक, आनंद आदि भावनांचा आविष्कार आहे. आणि.....मानवी मनाला आकर्षित करणारे युवक युवतींचें प्रेम आहे. त्या प्रेमांत मीलनाची उत्सुकता आहे. विरहाचा जीवघेणा खेळ आहे. प्रेमासाठीं तपश्चर्या आहे. प्रेमासाठीं त्याग आहे. प्रेमाचा अनुराग आहे.

महाभारतांतील अशाच एका प्रेमकथेनें महाकवि कालिदासाच्या प्रतिभेला आवाहन केलें आणि त्यांतून सहज सुंदर—नितांतरम्य—‘शाकुंतल’ निर्माण झालें.

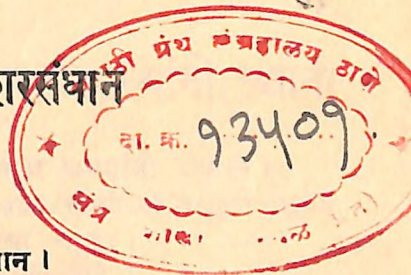
पुरुवंशांतील राजा दुष्यंत एकदां मृगयेसाठीं चालला होता.

गणेश मंत्र

गीत २ रें

कित्थेक क्रूर हिंस्र श्वापदांची मृगया करीत चालला असतां दुष्यंत राजाला एक मृग दिसला. भूमीला पाय टेकतात न टेकतात अशा उड्या घेत चाललेल्या त्या मृगाला पाहून राजानें धनुष्य हातीं घेतलें, त्यावर वाण जोडला आणि तो आकर्ण ओढून सोडणार इतक्यांत त्याच्या कार्नी शब्द आले ' राजा हा आश्रमांतला मृग आहे, तुझें शरसंधान थांबव '.....

नृपवरा थांबव शरसंधान

वैखानसः—

नृपवरा थांबव शरसंधान ।

नेम अल्लुक हें तुला लाभलें सदभाग्यें वरदान ॥ १ ॥

आश्रमींचा हा हरिण राजसा

तरल तयाचा जीव पुष्पसा

तया मारुनी घेसि कशाला अश्रापाचे प्राण ॥ १ ॥

नरवर मुनिची मनिषा ऐकुनि

थांबवि मृगया आह्वा मानुनि

भूषण तुझें हें पुरुवंशी या गातिल जन गुणगान ॥ २ ॥

होईल ऐसा पुत्र धुरंधर

श्री विष्णूचा अंश खरोखर

तपोनिधीचे शब्द आदरी झुकवी किंचित मान ॥ ३ ॥

तिथें मालिनी तीरावरती

आश्रमवासी कण्व कुलपती

जया दर्शनं होतिल पावन सद्भाग्यें तव प्राण ॥ ४ ॥

[गायक : स्नेहल भाटकर]

भरले घट हे सिंहकटीवर चला सख्यांनो उद्यानीं

शकुंतला व सख्या :—

भरले घट हे सिंह कटीवर चला सख्यांनो उद्यानीं ।

सिंचन करण्या फुलवेली चला सख्यांनो उद्यानीं ॥ धृ० ॥

इथें मोगरा हिरवा चाफा ।

तिथें मुग्ध बकुळीचा रोपा ।

गुलाब गहिरा पुष्पराज तो जया वेष्टिले काट्यांनी ॥ १ ॥

प्रियंवदा :— थांब एक क्षण तिथे प्रिय सखे ।

समीप रोपा बकुळाचा ।

गमे समागम जणू जाहला ।

वृक्षराज अन् वेलीचा ।

शकुंतला :— म्हणुनि ठेविले प्रियंवदा तंव नाम सार्थ गे तातांनी ॥ २ ॥

सुंदर वेला होत समागम

वृक्षवल्लिच्या युगुलाचा ।

वनजोत्स्ना यौवनीं बहरली

आम्रवृक्ष सजला साचा ।

प्रियंवदा :— तसाच लाभो पती आपणां हीच आस तव सखे मनीं । ३ ।

उडतां पाणी भ्रमर विथरुनी

सोडि मोगरा तया क्षणीं ।

मुखकमलावर शकुंतलेच्या

झेप घेत क्षण गुणगुणुनी ।

शकुंतला :— या ग सयांनो सोडवा मला छळितो हा मज

फिरफिरुनी ॥ ४ ॥

सख्या :— अबला आम्ही काय करूं गे

करि धावा पुरु श्रेष्ठाचा ।

प्रजा रक्षिणें काज जयाचें

नराधीप दुष्यंताचा ।

तोच भवतरे वीर पुरुष तो बावरल्या क्षण वनरमणी ॥ ५ ॥

[गायिका :— कुंदा बोकील व इतर]

मनुकम वि:

अनिक वीर वि:

गीत ४ थें

तपोवनाच्या धवल फुलांवर पडलेला जणू दवाचा थेंबच अशा सहज मनोहर शकुंतलेला पीडा देणाऱ्या भ्रमरापासून निवारण करण्यासाठी खरो-खरच दुष्यंत राजा वृक्षाआडून पुढे झाला आणि त्यानं भ्रमरापासून शकुंतलेचं निवारण केलें.

दुष्यंताला पाहून शकुंतलेच्या हृदयांत अननुभूत अशा लहरी निर्माण झाल्या. प्रियवंदा व अनसूयेलाही हा पुरुषोत्तम कोण असावा याबद्दल जिज्ञासा उत्पन्न झाली. त्याचप्रमाणे, पृथ्वीतलावर दृष्टीला न पडणारं असं शकुंतलेचं अव्याज मनोहर रूप पाहून राजाच्याही मनांत तिच्याविषयी उत्सुकता निर्माण झाली आणि म्हणून राजाच्या प्रश्नावरून अनसूयेनें शकुंतलेची जन्मकथा सांगण्यास सुरुवात केली.....

अवनितलवार थोर तपस्वी विश्वामित्र मुनी

अनसूया :— अवनितलावर थोर तपस्वी विश्वामित्र मुनी ।
तपोभंग करण्यास स्वर्ग-नृप धाडी मेनका वनीं ॥ १ ॥

ध्यानमग्न तो शांत तपस्वी
अवती भंवती श्वापद फिरती
नसे तरि तया कशाची क्षिती
अविरत राही ध्यान तयाचे ईशभक्तिचितनीं ॥ १ ॥

वसंत विलसे तयिं भूवरती
तरु मोहरती कोकिल गाती
येई अप्सरा ती रूपवती
रुणझुणती पर्दिं नूपुर मंजुळ रंग भरे गायनीं ॥ २ ॥

परिसुनि मंजुळ स्वर गीताचे
नयन उमलती तपोनिधीचे
उभें समोरी शिल्प नारिचें
घळे मानसीं क्षणांत मुनि तो कामातुर हाउनी ॥ ३ ॥

मुनी अप्सरा मीलन होई
बाल कन्यका जन्मा येई
जन्मदात्रि ती त्यजुनी जाई
तीच सखी मम शकुंतला ही सौंदर्याची ॥ ४ ॥

[गायिका :—कु. कुंदा बोकील]

किं तु हस्तीपत्नी किं वा तस्य शक्तिः शक्तिः शक्तिः

१ किं तु हस्तीपत्नी किं वा तस्य शक्तिः शक्तिः शक्तिः

॥ १ ॥ किं तु हस्तीपत्नी किं वा तस्य शक्तिः शक्तिः शक्तिः

गीत ५ वें

आश्रमवासी वल्कल-मंडित अशा शकुंतलेचा जन्मवृत्तान्त ऐकून राजाचं साशंक मन शांत झालं आणि तें शकुंतलेवर मोहित झालं. शकुंतलेच्या मनाचीही तीच अवस्था झाली. तशांतच तिच्या चतुर सख्यांनी तिची मनस्थिती ओळखून, यौवनकालीं हवी हवीशी वाटणारी थट्टा आरंभिली. तेव्हां शकुंतलेनें तेथून निघून जाण्याचं ठरविलं. परंतु तिचं मन मात्र तिथंच घुटमळत राहिलं. तेथून निघण्यास तें तयार नव्हतं.

शेवटीं राजा दुष्यंत जाण्यासाठीं निघाला. त्यावेळीं शकुंतला व तिच्या सख्याही आश्रमांत जाण्यासाठीं परतल्या. परंतु राजाच्या दर्शनासाठीं आतुर असलेलं शकुंतलेचं मन कांहींतरी कारण शोधीत होतं. म्हणूनच केवळ राजाचं दर्शनसुख अनुभविण्यासाठीं शकुंतलेनें आपल्या सख्यांना थांबविलं नि म्हटलं—

[अतिशय शकुंतलेचं मन]

थांब सखे, थांब सखे, दर्भांकुर पार्यां रुतला

शकुंतला :—थांब सखे, थांब सखे, थांब सखे ।

दर्भांकुर पार्यां रुतला, थांब सखे, थांब सखे ॥७॥

तेज कुशाग्रें पाय कापला ।

वल्कल गुंतलें कोरांटीला ।

वदे सखीते लक्ष नृपावर क्षणभर ती थवके ॥१॥

नृपवरही क्षण फिरुनि थांबला ।

अवलोकित मधुचंद्रमुखीला ।

पाउल पुढती शंकित मन परि कृशांगिते देखे ॥२॥

चतुर सखी अनसूया बोले ।

मन शरीरीं नच तुझें राहिलें ।

कां दूषविसी कोरांटीते मन तव दूर झुके ॥ ३ ॥

दोन दिशांना दोन जीव ते ।

शंकाकुल मनीं होती दोघे ।

आक्रमिती पथ मनीं उमलती प्रेमांकुर नवखे ॥४॥

[गायिका :—कु. कुंदा बोकील]

मनुक्रम ४१७८०

१७७३

स्थलमत

महा

५१८१८

कालक विना प्रकृतं, अत्र हीं, अत्र हीं

। अत्र हीं, अत्र हीं, अत्र हीं— अत्र हीं
। अत्र हीं, अत्र हीं, अत्र हीं, अत्र हीं

। अत्र हीं, अत्र हीं, अत्र हीं
। अत्र हीं, अत्र हीं, अत्र हीं
। अत्र हीं, अत्र हीं, अत्र हीं, अत्र हीं

गीत ६ वें

दुष्यंत राजा आपल्या स्थानी परतला. शकुंतला आश्रमांत परतली; परंतु दोघांचीही मनं एकमेकांमध्ये गुंतलीं होती. दोघांच्याही मनांत एकमेकांचे विचार. तेंच रूप मनोमन पाहाणं ! तेंच संभाषण पुनःपुन्हा आठवणं ! दोघांनाही ती रात्र दीर्घ आणि मोठी जीवघेणी वाटली. दोघांनाही वाटत होतं—

। अत्र हीं, अत्र हीं, अत्र हीं
। अत्र हीं, अत्र हीं, अत्र हीं
। अत्र हीं, अत्र हीं, अत्र हीं, अत्र हीं

। अत्र हीं, अत्र हीं, अत्र हीं
। अत्र हीं, अत्र हीं, अत्र हीं
। अत्र हीं, अत्र हीं, अत्र हीं, अत्र हीं

। अत्र हीं, अत्र हीं, अत्र हीं

। अत्र हीं, अत्र हीं, अत्र हीं

। अत्र हीं, अत्र हीं, अत्र हीं

आज पूर्ण चंद्रमा नाही रात काजळी !

शकुंतला व दुष्यंत :— आज पूर्ण चंद्रमा नाही रात काजळी ।
सतत तुझ्या चिंतनीं जीव तळमळे उरी ॥ धृ० ॥

दुष्यंत :— जीव हा सुखावला काल तुला पाहुनी ।
तुज मिळतां स्थान मनीं नीज जाय लोपुनी ।
चित्र तुझें मज दिसतें मिटले मी नयन जरी ॥ १ ॥

शकुंतला :— रूप साजिरें तुझें धीर चतुरभाषि तू ।
शूरवीर पुरुषोत्तम रक्षि प्रजा आणि भू ।
रंगविलें मनोमनीं चित्र सख्या आजवरी ॥ २ ॥

दुष्यंत :— पश्चिमेस चंद्र ढले शीत वायु झुळझुळे ।
कोटरींत किलबिल ती खगबालें मंद स्वरे ।
चांदरात संपली परि न नीज नयनिं मुळीं ॥ ३ ॥

शकुंतला :— मधुर स्वरे, आळविती कुणी घरांत भूपाळी ।
ध्रुधित धेनु वासरें पयपानीं ती रमली ।
उगवतीस उजळाया रविकिरणें पसरली ॥ ४ ॥

[गायक :— स्नेहल भाटकर व कु. कुंदा बोकील]

। डिवाइज हाउ डिवाइज हाउं डिवाइज हाउं

गीत ७ वें

शकुंतलेकडे आकर्षित झालेल्या राजा दुष्यंताचं मन मृगयेंत रमेना ! त्याला नगरासही परत जाववेना. सारखं शकुंतलेचं चिंतन आणि तिच्या विषयींचेंच भाषण. अशा स्थितीतच कण्वमुनींच्या आश्रमांतल्या ऋषिकुमारांनी यज्ञरक्षणासाठीं राजाला आश्रमांत राहण्याची राजाला अनुकूल अशीच विनंती केली.

परंतु त्याच वेळीं नगराहून राजमातेचा संदेश घेऊन दूत आला आणि त्यानें राजाला नगरास परतण्याचा राजमातेचा आदेश सांगितला. राजमातेच्या व्रतपूर्तीसाठीं राजाच्या उपस्थितीची आवश्यकता होती. पण राजाला ऋषिकार्य आणि शकुंतलेविषयींचं आकर्षण यामुळें नगरास परत जावयाचं नव्हतं. त्यानं विचार केला नि म्हटलं, ' मित्रा विदूषका, मातेनं तुला पुत्र मानलंच आहे, तेव्हां तूंच नगराला जा.'

जा झर्णीं विदूषका तूं नगरा

दुष्यंत :— जा झर्णीं विदूषका तूं नगरा ।
विनति ही प्रियसख्या आज तुला ॥ १ ॥

नगराहुन हा आला सेवक ।
प्रिय मातेचा जासुद करभक ।
आलासे तो नेण्यासी मज ।
परि नसे शक्य तें मुळि मजला ॥ १ ॥ जा झर्णीं.....

वत्सलमाता आचरी व्रता ।
चतुर्थ दिवशीं असे पूर्तता ।
परि पुत्राविण न हो सांगता ।
तुज पुत्र मानिते ती सुभगा ॥ २ ॥ जा झर्णीं.....

कण्व महर्षीं येथें नसती ।
निर्वृणराक्षस विघ्न आणिते ।
आश्रमवासी संचित असती ।
मी असतां येथें भय रिपुला ॥ ३ ॥ जा झर्णीं.....

तूं अससी मम बंधु धाकला ।
परिवार हि ने संगे सगळा ।
मानतील जन नृपची तुजला ।
हा भाग्य समय रे आज तुला ॥ ४ ॥ जा झर्णीं.....

[गायक :—श्री. स्नेहल भाटकर]

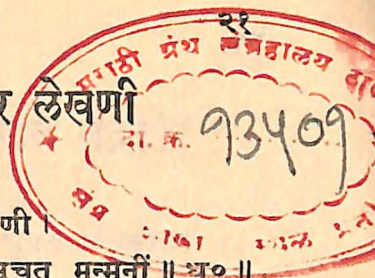
गीत ८ वें

विदूषकाला नगराला पाठवून राजानं तपस्वी जनांचं यज्ञकार्य निर्विघ्नपणें पार पाडण्यास सहाय्य केलं. त्या कार्यांतून मुक्त झालेलं मन शकुंतलेकडे ओढ घेऊं लागलं आणि म्हणून तिला शोधण्यासाठीं राजा लताकुंजात आला आणि तो वृक्षाआडून पाहूं लागला. त्याला काय दिसलें ?

राजाच्या विरहामुळें शकुंतलेची स्थिति मोठी विलक्षण झाली होती. तिच्या कोमल अंगाच्या विरहामुळें दाह होत होता. तिच्या सख्या तिला उपचार करीत होत्या. फुलांच्या शेजेवर त्यांनी तिला निजविलं होतं आणि कमलपत्रानं त्या तिला विंझणवारा करीत होत्या.

शकुंतलेच्या चतुर सख्यांनी त्या तिच्या स्थितीचं कारण ओळखलं होतं आणि त्या शकुंतलेला, राजाकडे पाठविण्यासाठीं 'मदन लेख' लिहिण्यास सांगत होत्या. शकुंतलेनं कमलपत्र हातीं घेतलं; दर्भाकुराची लेखणी केली नि ती लिहूं लागली—

*
कमलपत्र सामोरेँ दर्भाकुर लेखणी

शकुंतला :—कमलपत्र सामोरेँ दर्भाकुर लेखणी ।

काय लिहूँ कसेँ लिहूँ नाहीं सुचत मन्मनीं ॥ १ ॥

कर जोडुनी नत मस्तक दासि विनविते तुला ।
सांग सख्या म्हणशील का आपुली या वेडीला ।
तेजरवी तूं नभींचा तुज पुढें ही चांदणी ॥ १ ॥

पुष्पमाळ गुंफिता नाम तुझे मम वदनीं ।
जळीं स्थळीं मज दिससी तूंच हृदयदर्पणीं ।
ग्रासि मला भीति परी भवमानित न हो जनीं ॥ २ ॥

दुथडि वाहते यमुना भेटण्यास सागरा ।
कवळितसे कुंद लता आम्र वृक्ष साजिरा ।
शोभविते पूर्ण चंद्र शुक्राची चांदणी ॥ ३ ॥

वाहियलें राजसा जीवन हें तव चरणीं ।
अव्हेरी वा स्वीकारी वांच्छिती जसें मनीं ।
तुझ्याविना परि राहिल निर्माल्यच जीवनीं ॥ ४ ॥

[गायिका :—कुंदा बोकील]

गीत ९ वें

शकुंतला आपण रचलेला 'मदन लेख' आपल्या सख्यांना वाचून दाखवीत होती आणि त्याचवेळी ज्याची प्रतीक्षा चालली होती तो दुष्यंत राजा वृक्षाआडून पुढे झाला. त्याच्या आगमनामुळे शकुंतलेला आनंद झाला. तिच्या सख्यांही आनंदित झाल्या.

दुष्यंत शकुंतलेचं मीलन झालं. दुष्यंतानं गांधर्वविवाहानं शकुंतलेचा पत्नीभावानं स्वीकार केला. अशा रीतीनं विवाहबद्ध झाल्यामुळे शकुंतला विचारमग्न झाली. अबोल झालेली तिला विचारमग्न पाहून राजा म्हणतो...

[शकुंतलेचें पत्र— : अन्वयार्थ]

मीलनास आपुल्या साक्ष धवल चंद्रकोर

दुष्यंत :— मीलनास आपुल्या साक्ष धवल चंद्रकोर ।
अक्षयान मंत्र नको, नको साक्षी सनई सूर ॥ धृ० ॥

कां असे न ऋतु वसंत
मनकोकिळ गाई गीत
रातकिडा देई साथ, छेडुनिया एक सूर ॥ १ ॥

धुंद गंध दरवळला
लता मंडपीं सगळ्या
भूषविते अधिक ज्यास पुष्प शेज नक्षिदार ॥ २ ॥

येई सखे ये समीप
नभ उजळिति लक्ष दीप
देहलता तंव कापे स्पर्शतांच पवन गार ॥ ३ ॥

का ग आज तूं अबोल
रंगले गुलाब गाल
अमृत गो तव मुखिचें पिउनि धन्य मी पामर ॥ ४ ॥

H. M. V. नें ध्वनिमुद्रित केलेंलें.

[गायक :—श्री. स्नेहल भाटकर]

गीत १० वें

तपस्वी जनांच्या यज्ञसमाप्तीनंतर आणि कांहीं काळ शकुंतलेच्या सहवासांत घालविल्यावर दुष्यंत राजा आपल्या नगरास परत गेला. जातांना त्यानं शकुंतलेला लवकरच नगराला नेण्याचं अभिवचन दिलं व आपल्या नांवाची अंगठी तिचे बोटांत घातली.

दुष्यंत राजा निघून गेल्यावर शकुंतलेला आश्रमांत एकटं एकटं वाढू लागलं. ती शरीरानं आश्रमांत होती, परंतु मनानं दुष्यंताबरोबर विहार करीत होती. नित्य आपल्या प्रिय पतीच्या चिंतनांत असायची. बाह्य जगाचं भान जणूं ती विसरायची आणि चिंतनांत गडून बसायची. अशीच एकदां ती चिंतनांत असतां.....

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

[१०]

विचारमग्ना मठींत बसली शकुंतला एकटी

विचारमग्ना मठींत बसली शकुंतला एकटी ।
दारी उभा दुर्वास महर्षी बोले तो अतिथी ॥ धृ० ॥

तार स्वरें तो पुन्हा पुकारी
आश्रमकन्या परी अबोली
कोपित झाला ऋषी अंतरी
नेत्री भरे अंगार तयाच्या उंचावे भृकुटी ॥ १ ॥

अनन्य भावें जया चिंतिशी
तपोनिधीते मूढें नेणसि
विस्मरेल तो स्मरुनहि तुजसी
इतुकें बोलुनि चालु लागला मुनिवर जलदगति ॥ २ ॥

प्रियंवदा मनीं होई बावरी
वडे अनसुये धांव सत्वरी
फिरवि तया मुनिवरा झडकरी
करुनी आर्जवें तोषवी तया पडुनी पाद्यपर्यी ॥ ३ ॥

सखी अनसूया झणीं धावली
चरणीं मुनीच्या विनम्र झाली
शकुंतलेला क्षमा मुनि करी
तिला न ठावा प्रभाव भगवन् सखि मम अल्पमती ॥ ४ ॥

न होय मिथ्या माझी वाणी
शापपूर्ति हो लेणें देखुनि
गुप्त होत मुनी तितुके बोलुनी
अनसूया आनंद मातसें गांठी पर्णकुटी ॥ ५ ॥

गायक :—श्री. शरद जांभेकर]

डिफ्ट डिक्लेड डिफ्ट डिक्लेड डिफ्ट डिक्लेड

डिफ्ट डिक्लेड डिफ्ट डिक्लेड डिफ्ट डिक्लेड
डिफ्ट डिक्लेड डिफ्ट डिक्लेड डिफ्ट डिक्लेड

गीत ११ वें

अति कोपिष्ट असे दुर्वास मुनि शकुंतलेला शाप देऊन निघून गेले. शकुंतलेला याची कल्पनाही आली नाही. परंतु प्रियंवदा आणि अनसूया या दोघींना ही गोष्ट कळल्यानंतर त्यांनी दुर्वासमुनींना विनंती-प्रार्थना करून उःशाप मिळविला.

इकडे कण्वमुनींना दुष्यंत-शकुंतलेच्या गांधर्व विवाहाचं वर्तमान आकाशवाणीनं समजलें होतें. त्यांना दुष्यंत-शकुंतलेचं झालेलं मीलन रुचलेंहि होतं.

बराच अवधि लोटला; तरी दुष्यंताकडून कांहींच वर्तमान आलं नाही. तेव्हां कण्व मुनींनी गर्भवती शकुंतलेला दुष्यंत राजाकडे पाठविण्याचं निश्चित केलं. शकुंतलेच्या सख्या तिची सासरीं पाठविण्याची तयारी करूं लागल्या. आपली प्रिय सखी शकुंतला आपल्यापासून दूर जाणार म्हणून त्या दुःखित झाल्या होत्या. पण तिचं पतीबरोबर मीलन होणार म्हणून आनंदितही झाल्या होत्या. त्या गात होत्या—

आनंदी आनंद दाटे चहुकडे आनंदी आनंद ग

सख्या :—आनंदी आनंद दाटे चहुकडे आनंदी आनंद ग ॥ धृ० ॥

सखी जायची आज सासरीं
पाठवणीची करा तयारी
तैले स्वासिक उटणी लाउन घालूं सचैल स्नान ग ॥१॥

शकुंतला :— महालाभ हा गमे खरोखर
तुम्हांगसुनी लेणें दुर्मिल
आजपासुनी झालें म्हणुनी नयनी तरळती आसूं ग ॥२॥

सख्या :— शुभवेळा ती समीप आली
उद्याच जाशिल राजमंदिरीं
होऊनी राणी वसुंधरेची नृपवामांगीं बसशिल ग ॥३॥

ऋषिकुमार :— अलंकार हे ताईसाठीं
पार्यी पैजण कुंडल झुलती
कंठिहार रत्नांचे चढवा वस्त्र रेशमी भरजरि ग ॥४॥

करितां आज्ञा भगवंतांनीं
सुमनें आणण्या वृभावरुनी
वनदेवी हो गुप्त अर्पुनी वस्त्र भूषणें क्षणांत ग ॥५॥

सख्या :— अमे शकुन हा सखे खरोखर
समीप आलें तें यशमंदिर
भोगशील ग राजवैभवा होउनि नृप अर्धांगी ग ॥६॥

राजपत्नि तूं अससि आजची
होशिल माता वीर सुताची
दुष्यंताचें तेज वाढतें दिवसमासीं तंव उदरीं ग ॥७॥

[गायक :—शरद जांभेकर, कुंदा बोकील व इतर]

गीत १२ वें

आपली प्रिय कन्या सासरीं चालली हें पाहून कण्वमुनीचें हृदय दुःखानें व्यथित झालें होतें. अरण्यवासी असूनसुद्धां आपल्या हृदयाला इतकें दुःख होतें तर गृहस्थाश्रमी जनांना आपल्या कन्येला सासरीं पाठवितांना किती दुःख होत असेल, याची कण्व मुनींना कल्पना आली. दुःखभरानें ते शकुंतलेची पाठवणी करीत होते. तिला शुभाशीर्वाद देत होते. तिला उपदेश करीत होते—

आज चालली आश्रमहरिणी शकुंतला सासरीं

कण्व :— आज चालली आश्रमहरिणी शकुंतला सासरीं ।
 म्लान वदन ती जिच्या वाहती नयनीं अश्रूसरी ।
 चालली शकुंतला सासरीं ॥ धृ० ॥

दुःखित सारे आश्रमवासी
 हरिण पाडसें आज उपाशी
 नृत्य सुचेना मुळी मयुरासी
 मुग्ध जाहली आज कोकिला, रसना जणुं रुसली ॥ १ ॥

अडले पाऊल येतां मृगशिशू
 धर्मपुत्र तव वांच्छितो पुसू
 कां माते तव नयनीं आंसू
 कां झालिस तूं आज अबोली बोल एकदा तरी ॥ २ ॥

राखि मान तूं वडिल जनांचा
 पतिदेवाच्या मायपित्यांचा
 भगिनीसम तव थोर सवतिचा
 देई साथ तूं साउली परी पतीस संसारीं ॥ ३ ॥

बंधमुक्त मी जरि संन्यासी
 दुःख नावरे तरिही मजसी
 दुःखित माता विकल मानसी
 काय वर्णुं मी दुःख तियेचें उठता काहूर उरीं ॥ ४ ॥

[गायक :— स्नेहल भाटकर]

शिवमाला

१. शिवमाला शिवमाला शिवमाला शिवमाला शिवमाला

२. शिवमाला शिवमाला शिवमाला शिवमाला शिवमाला

३. शिवमाला शिवमाला शिवमाला

शिवमाला शिवमाला शिवमाला

शिवमाला शिवमाला शिवमाला

शिवमाला शिवमाला शिवमाला

४. शिवमाला शिवमाला शिवमाला शिवमाला शिवमाला

गति १३ वें

शाङ्करव आदि शिष्यवर, गौतमी आणि शकुंतला, दुष्यंताच्या नगरीच मार्ग आक्रमूं लागली. मार्गात मालिनी नदी ओलांडण्यासाठी त्यांचा नौकेंतून प्रवास सुरू झाला. नदीच्या शांत प्रवाहांतून नौका कधी डुलत, डुलत तर कधी संथपणें चालली होती. शांत शुभवायु वहात होता नावाडी आनंदानें गात होते.....

शिवमाला शिवमाला शिवमाला

शिवमाला शिवमाला शिवमाला

५. शिवमाला शिवमाला शिवमाला शिवमाला शिवमाला

शिवमाला शिवमाला शिवमाला

शिवमाला शिवमाला शिवमाला

शिवमाला शिवमाला शिवमाला

६. शिवमाला शिवमाला शिवमाला शिवमाला शिवमाला

[अन्तर्गत कथासुद्धा — १ वी भाग]

मालिनिच्या जळीं डुले पुढे मागें नाव

नावीक : — मालिनिच्या जळीं डुले पुढें मागें नाव
 वल्हव नाव नाविका ये भगवन नांव
 श्री भगवन जय भगवन ॥ धृ० ॥

दैव आपुलें आज उजळलें
 भाग्यवंत चरण कमल आज पाहिले
 पावन झालों पावन ही नाव ॥ १ ॥ मालिनिच्या.....

डुलत जाय नाव शांत नद जळीं
 नेत्र लागले पैलतिरि डुरी
 दूर राहिला माहेरचा गांव ॥ २ ॥ मालिनिच्या.....

दिनकर तळपे नील अंबरीं
 मधुर रक्तिमा गालि उमटली
 नयनि रमणिच्या स्वप्नयुक्त भाव ॥ ३ ॥ मालिनिच्या.....

ये समीप रे पैलतीर तो
 गोड नाद सनईचा राऊळि घुमतो
 आळवितां प्रगटे ईश भक्ति भाव ॥ ४ ॥ मालिनिच्या.....

[गायक :—श्री. स्नेहल भाटकर कुंदा बोक्शील व इतर]

H. M. V. नें ध्वनिमुद्रित कलें आहे.

गीत १४ वें

शकुंतला दुष्यंताच्या प्रासादांत आली. दुष्यंतानं त्या सर्वांची यज्ञशाळेंत भेट घेतली. कण्वमुनींच्या शिष्यांनी कण्वमुनींचा संदेश राजाला सांगितला आणि शकुंतलेचा स्वीकार करण्याची विनंती केली.

पण दुर्वास-मुनींच्या शापामुळें राजाला शकुंतलेचा, तिच्याबरोबर केलेल्या विवाहाचा विसर पडला होता. राजाला स्मरण देण्यासाठीं शकुंतलेनं राजानं नांव असलेली मुद्रिका काढून दाखविण्यासाठीं आपल्या बोटाकडे हात नेला. पण मुद्रिका बोटांत नव्हती. शकुंतला गोंधळली, चावरली. इकडे राजा अधिकाधिकच उपहास करूं लागला तेव्हां ती, राजानं आपल्याबरोबर केलेल्या शृंगाराची आठवण करून देऊं लागली-

राजन् जासी कसा विसरून

शकुंतला :—राजन् राजन् जासी कसा विसरून ।

समोरि उभी तुझी स्वामिनी राजन् राजन् ॥ १० ॥

अजुनिहि शंकीत नृपा अससि का
पटेल ओळख वघुनि मुद्रिका
प्रेम खूण तंव तुला दाउं का
परि दुदैवें डाव साधला वसले जी हरवून ॥ १ ॥

अजुनि आठवे दिन तो मजला
घालित होते जल वेलीला
उडतां पाणी भ्रमर उसळला
झेपावे तो मुखावरी मम येसी तदिं धाऊन ॥ २ ॥

गुंफित दोघें भाव फुलें तीं
कुंज व नीं हो तो ए कां तीं
प्यारा मृगशिशु थे मम निकटीं
पाजिलेस तू स्वकरें जल त्या मृगासि द्रोणांतून ॥ ३ ॥

पाहि राजसा आठवुनि वचनें
पुसतां तुजला मम प्रिय सखिनें
बोललास जी तयिं स्वमुखानें
भार्या बहु मज असती परि तयिं सखि प्रिय सर्वांहून ॥ ४ ॥

[गायिका :—कु. कुंदा बोकील]

महाभारत

॥ १ ॥ अथ श्रीकृष्ण उवाच ॥

अथ श्रीकृष्ण उवाच ॥
अथ श्रीकृष्ण उवाच ॥
अथ श्रीकृष्ण उवाच ॥

गीत १५ वें

परंतु शापाच्या प्रभावामुळे दुष्यंत राजाला कोणत्याही गोष्टीचें स्मरण होईना म्हणून त्याचं मन शकुंतलेचा स्वीकार करण्यास तयार होईना. आपल्या मनाची वंचना करणं त्याला योग्य वाटेना. तो म्हणूं लागला.....

किं हेतु साधु तपसा
किं हेतु साधु तपसा
किं हेतु साधु तपसा

अथ श्रीकृष्ण उवाच ॥
अथ श्रीकृष्ण उवाच ॥
अथ श्रीकृष्ण उवाच ॥

माझी न ही स्वामिनी

दुर्घ्यंतः—माझी न ही स्वामिनी माझी न ही स्वामिनी ॥ धृ० ॥

कधी न पाहिलें हिला आजवर पाणीग्रहण मग कसें ।

कुटिल जात नारिची ओढवी अनर्थ लाउनि पिसें ।

मला न ठाउक असत्यवाणी स्वप्नी जागेपर्णी ॥ १ ॥

माझी न

सुखरूप तें मला आवडे अप्रयास लाभलें ।

त्यजुं न शके मी जसा भृंग तो उपवनिं दिसतां फुलें ।

परी असे मज नीतिधर्म तो प्यारा सर्वाहुनी ॥ २ ॥

माझी न

मातेसम मज पूज्य परस्त्री ही तर गर्भवती ।

फाय करावें कळे न मजला कुंठित झाली मती ।

कांहीं मार्ग तो तुम्ही दाखवा पुरोहिता मज झर्णी ॥ ३ ॥

माझी न

[गायक :—श्री. स्नेहल भाटकर]

वगडा प्रथ सप्रदानय, ठाणे, स्थलमत
 मनुष्य ४१०८० वि:
 कल्पि १५४३ नोंद वि: ६१८१५५

विनिर्दिष्ट वि. न. विभाग

गीत १६ वें

दुष्यंत राजा शकुंतलेचा स्वीकार करण्याचें मान्य करीना तेव्हां कण्वशिष्य राजाला कण्वमुनींचा संदेश सांगून आणि शकुंतलेला तेथेंच सोडून निघाले. त्यांनी शकुंतलेला 'तुला पतीच्या घरीं पत्नी म्हणून वा दासी म्हणून राहाणेंच योग्य आहे.' असें सांगून आपल्या बरोबर येण्यास विरोध केला.

ज्याच्या चिंतनांत दिवस नी रात्री घालविल्या तो राजा स्वीकार करीना, आणि कण्वशिष्य आश्रमास येऊं देईनात; शकुंतला अत्यंत शोकाकुल झाली. धरणी दुभंगून आपल्याला आपल्या उदरांत घेईल तर वरं असं तिला वाटूं लागलं. अतीव शोकभरानें ती म्हणूं लागली.....

[अशाच अर्थाने वि. न. विभाग]

घे उदरीं मज धरणी माते, कोणी न जर्गी आधार

शकुंतला :— घे उदरीं मज धरणी माते, कोणी न जर्गी आधार
काय जीवनीं उरलें आतां मी धरणीला भार ।
जाहलें मी धरणीला भार ॥ धृ० ॥

पुरु वंशावर दृढ विश्वासुनि ।
नराधमाच्या स्वाधिन होउनि ।
जगिं ठरलें मी आज स्वैरिणी ।
झिडकारी मज असे जरी तो रयतेचा आधार ॥ १ ॥

अधःपतित तो झाला पौरव ।
उदरिं हलाहल वच गौरवनीं ।
स्वकमेंच जो वांछी रौरव ।
आज पसरला अंवती भंवती ठाई, ठाई अंधार ॥ २ ॥

लोभ न मजला या देहाचा ।
निर्माल्यच तो झाला साचा ।
परि बाळाची माय त्याचा ।
करुनि त्याग मी कशी करूं शके भवसिंधूला पार ॥ ३ ॥

तोच मला आधार जीवनीं ।
कलंक जाइल सारा पुसुनी ।
चक्रवर्ति जर होय लक्षणी ।
उघडतील तयिं नयन नृपाचे घडतां साक्षात्कार ॥ ४ ॥

[गायिका :—कु. कुन्दा बोक्लि]

गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज

गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज

गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज

गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज

गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज

गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज गणराज

गीत १७ वें

‘काय जीवनीं उरलें आतां’ असा शोक करीत शकुंतला जात असत एकाएकी आकाशांतून स्त्रीची आकृती धारण केलेली एक तेजस्वी ज्योत पृथ्वीवर अवतरली आणि ती शकुंतलेला आपल्याबरोबर घेऊन गेली. दुष्यंत राजाला समजतांच तो आश्चर्यचकित झाला आणि क्षणभर गंभीर झाला.

काहीं काळ लोटला. काळपुरुषाच्या ग्रंथाची वरींच पाने उलटलीं गेलीं. आणि एके दिवशीं एक कोळी दुष्यंत राजाचें नांव असलेली मुद्रिका विकण्यासाठीं राजाच्या नगरीला आला. राजाचें नांव कोरलेली मुद्रिका हा कोळी विकतोय असें पाहून राजदूतांनीं त्याला पकडलें व ते त्याला धरून राजाकडे घेऊन चालले. राजदूत कोळ्याला विचारूं लागले—

१. हा कोळी कोणता आहे ?

२. तिला कोणत्या मुद्रिका विकण्यासाठी आणला आहे ?

३. तिला कोणत्या मुद्रिका विकण्यासाठी आणला आहे ?

४. तिला कोणत्या मुद्रिका विकण्यासाठी आणला आहे ?

५. हा कोळी कोणता आहे ?

[अन्तिम शब्द : कु - : अन्तिम]

मुद्रिका सोनियाची बोल चोरा आणिली कुटुनी

खवालदार :— मुद्रिका ही सोनियाची बोल चोरा आणिली कुटुनी ।
रेखियेलें नांव आमुच्या नृपवराचें कोंदणीं ॥ १ ॥

कैदी :— चोर नसे वा कुणी लुटारू दया करा मजवर ।
मी असे जातीचा धीवर ॥ धृ० ॥

शक्रतटावर आम्हीं राहतो ।

टाकुनि जालें मासे धरितो ।

हेंच आजवर काज करितो ।

प्रपंच अमुचा चाले त्यावर ॥ २ ॥ मी असे.....

कोतवाल :— (हंसून) पवित्र मोठें असे खरोखर कार्य तुझे धीवरा
भलेपण तुझे कसें कळावें या मानव पामरा ॥ ३ ॥

कैदी :— निंद्य असे जरि काज आमुचें त्यजुं न शके मी तें ।
विप्र जसा तो दयार्द्र असतां यज्ञि मारि पशुतें ॥ ४ ॥

कोतवाल :— वरं पुढें ?

कैदी :— एके दिवशीं कापित असतां तांबुस मस्त्याला ।
उदरिं तयाच्या रत्नजडित मुद्रिका गवसली मला ॥ ५ ॥

कोतवाल :— [अंगठी हुंगून पाहतो]

शंका नुरली मत्स्यउदरीं ही होती मुद्रिका खास ।

तिला हुंगितां साक्ष तयाची देई उग्रस वास ॥ ६ ॥

[गायक :—श्री. स्नेहल भाटकर व शरद जांभकर]

किङ्कड किणित्त तांति इति किणित्तोति तद्वीह

१ किङ्कड किणित्त तांति इति किणित्तोति तद्वीह, - १ अत्रात्ता
॥ १.१ किणित्त किणित्त तांति इति किणित्तोति तद्वीह

गीत १८ वें

दुष्यंत राजापुढें ती मुद्रिका ज्यावेळीं आली त्यावेळीं राजाची मुद्रा पालटली. शकुंतलेच्या कोमल अंगुलींत घातलेली हीच ती मुद्रिका याचं राजाला स्मरण झालं. त्यानें कोळयास अमाप द्रव्य देऊन परत पाठविलं.

राजाला सर्व वृत्तांत आठवूं लागला. चारुगामी शकुंतलेचं दर्शन, तिच्याशी झालेला गांधर्व विवाह, लताकुंजांत तिच्यासह केलेला विहार, वृक्षवाटिकेंतून तिच्यात्रोवर केलेला शृंगार, प्रणय-परिणय ! आणि अशा त्या शकुंतलेला आपण निर्भत्सना करून घालवून लाविलं ! राजाला आपल्या कृत्याबद्दल अतीव दुःख झालें.

राजा उदास झाला. त्यानें सर्व आनंदोत्सव वर्ज्य केले; आणि अशा वेळीं ऋतुराज वसंत अवतरला. वसंत ऋतु म्हणजे सृष्टीचा यौवनकाल. त्याकालीं वसंतोत्सव साजरा करायचा, कामदेवाची पूजा करायची. परंतु राजा उदास ! उत्सव साजरा कसा व्हायचा !

पण प्रमदवनांत परभृतिका व मधुकरिका या दासी वसंतोत्सव साजरा करीत होत्या. कामदेवाची पूजा करीत होत्या. त्या गात होत्या.....

१ अत्रात्ता किणित्त तांति इति किणित्तोति तद्वीह

॥ १.१ किणित्त किणित्त तांति इति किणित्तोति तद्वीह

[अत्रात्ता किणित्त तांति इति किणित्तोति तद्वीह]

आला वसंत ऋतु आला

प. दासी :— वसंत ऋतु आलाऽऽ आला ।
 भूवरी आनंद अवतरला ॥ धृ० ॥

तांबुस हिरवे घवल दुधापरि ।
 अंकुर डुलती आम्र-तरुवरी ।
 वस्त्र रेशमी हिरवे ल्याली ॥ सजली वसुंधरा ॥ १ ॥

दु. दासी :— एकटीच का वदसि स्वतःशीं ।
 भान न उरलें कसले तुजसी ।
 होय कोकिला जणुं वेडिपिशी ॥ पाहुनि आम्र फुला ॥ २ ॥

प. दासी :— वसंत हसरा ये भूवरती ।
 आनंदाला येई भरती ।
 गाण्या शृंगाराची महती ॥ योग्य समय पावला ॥ ३ ॥

दोन्ही दासी :— आम्र मोहरला अजुन न फुलला ।
 सुगंध त्याचा परि दरवळला ।
 अर्पण करुंया भगवंताला ॥ सदभावे मदनाला ॥ ४ ॥

[गायक :—कुंदा बोकिल,
 शरद जांमेकर व इतर]

गोवाळ हात हात गोवाळ

गोवाळ हात हात गोवाळ हात हात
 ॥ १ ॥ गोवाळ हात हात गोवाळ हात हात

गोवाळ हात हात गोवाळ हात हात

गोवाळ हात हात गोवाळ हात हात

॥ २ ॥ गोवाळ हात हात गोवाळ हात हात

गीत १९ वें

त्या अशा गात असतां, उत्सव साजरा करीत असतां राजदूत तेथे आले. आणि तो उत्सव साजरा करण्यास मनाई केली. दासींना कारणच उमजेना. राजदूतांनी दुष्यंत राजाच्या उदासीनतेचं कारण सांगितलं. मुद्रिका पहिल्या-पासून राजा कसा दुःखी झाला हें अेक राजदूत सांगू लागला.....

गोवाळ हात हात गोवाळ हात हात

गोवाळ हात हात गोवाळ हात हात

॥ ३ ॥ गोवाळ हात हात गोवाळ हात हात

गोवाळ हात हात गोवाळ हात हात

गोवाळ हात हात गोवाळ हात हात

॥ ४ ॥ गोवाळ हात हात गोवाळ हात हात

गोवाळ हात हात गोवाळ हात हात
 गोवाळ हात हात गोवाळ हात हात

पाहतां मुद्रिका तो हळहळे मानसा नृपती

कंचुकी :— पाहतां मुद्रिका ती । हळहळे मानसीं नृपती ॥ धृ० ॥

शकुंतलेनें खरेंच वरिलें ।

आठवतें मज आतां सारें ।

वदे स्वतःशीं जीव तळमळे ।

पसरली खिन्नता भंवती ॥ १ ॥ पाहतां.....

दुःखित झाला अतीव पौरव ।

वंद करितसे वसंत उत्सव ।

देई सोडुन तो नृप वैभव ।

निजेविण नयन त्रस्त दिसती ॥ २ ॥ पाहतां...

आम्रफुलें ही अजुन न फुलली ।

कोन्हांटीवर कळी राहिली ।

शाम कोकिला भबोल झाली ।

सर्वही राजाज्ञा पाळिती ॥ ३ ॥ पाहतां.....

दिधली सौख्यें सारी सोडुन ।

मेटेना सचिवां कामाविन ।

मनीं चालते विचार मंथन ।

पाउलें पडती मंदगती ॥ ४ ॥ पाहतां.....

[गायक :— शरद जांभकर]

वरील प्रथम ममां उच्य. ठा. ग. स्थळमत

मनुष्ये..... वि:

कल्पित तोंड वि:

विष्णु उदासीन राजाला रमविण्याचा प्रयत्न त्याचा मित्र विदूषक करीत

॥ १ ॥ विष्णु उदासीन राजाला रमविण्याचा प्रयत्न त्याचा मित्र विदूषक करीत

॥ २ ॥ विष्णु उदासीन राजाला रमविण्याचा प्रयत्न त्याचा मित्र विदूषक करीत

॥ ३ ॥ विष्णु उदासीन राजाला रमविण्याचा प्रयत्न त्याचा मित्र विदूषक करीत

॥ ४ ॥ विष्णु उदासीन राजाला रमविण्याचा प्रयत्न त्याचा मित्र विदूषक करीत

..... विष्णु उदासीन राजाला रमविण्याचा प्रयत्न त्याचा मित्र विदूषक करीत

गीत २० वें

दुःखी उदासीन राजाला रमविण्याचा प्रयत्न त्याचा मित्र विदूषक करीत होता. राजाला प्रमदवनांत त्यानें आणलें होतें. परंतु मुद्रिका पाहातां राजाला शकुंतलेचं स्मरण होत असे. तो मुद्रिकेशीच संभाषण करीत असे. 'त्या सुंदर कोमल अंगुलीला सोडून तूं जलांत कां पडलीस ?' अशा प्रकारचें त्याचें मुद्रिकेला उद्देशून भाषण सुरू असे.

राजाचें हें वर्तन पाहून, ही विमनस्कता पाहून विदूषक राजाला म्हणूं लागला—

॥ १ ॥ विष्णु उदासीन राजाला रमविण्याचा प्रयत्न त्याचा मित्र विदूषक करीत
 ॥ २ ॥ विष्णु उदासीन राजाला रमविण्याचा प्रयत्न त्याचा मित्र विदूषक करीत
 ॥ ३ ॥ विष्णु उदासीन राजाला रमविण्याचा प्रयत्न त्याचा मित्र विदूषक करीत
 ॥ ४ ॥ विष्णु उदासीन राजाला रमविण्याचा प्रयत्न त्याचा मित्र विदूषक करीत

कशास देतो दोष उगा तूं मुद्रिकेस नरवरा !

विदुषक :—कशास देसी दोष उगा तूं मुद्रिकेस नरवरा ।
हा दैवाचा खेळ पौरवा जगतीं सदा चालला ॥ धृ० ॥

विधीलिखित रे कुणा न चुकलें ।
भले भले ज्यापुढती नमले ।
जाणत्यास तें अधिक सांगणें ।
न लगे सुहृदा तुला ॥ १ ॥ हा दैवाचा.....

पिसाट वारा वादळ असतां ।
पर्वत सोडी काय स्थीरता ।
नसे उचित हें तव पुरुषार्था ।
धैर्य धरी मनीं जरा ॥ २ ॥ हा दैवाचा

निराश होती कशास आतां ।
अवश्य मीलन समीप असतां ।
अतर्क्य घटना घडती जर्गी त्या ।
मुद्रिकाच साक्षिला ॥ ३ ॥ हा दैवाचा

सोडुन दे तूं निराश वाणी ।
लाव तिला ईश्वर गुणगानीं ।
तारक कुणिही त्यावाचुनी ।
जगतीं नसे दुसरा ॥ ४ ॥ हा दैवाचा

[गायक :—श्री. स्नेहल भाटकर]

गीत २१ वें

विदूषकाप्रमाणेंच राजाचें मनरंजन करण्यासाठीं चतुरिका नांवाची दासी शकुंतलेचं चित्र असलेला फलक घेऊन आली. चित्रांतल्या शकुंतलेकडे राजा मोठ्या प्रेमभरानें पहात राहिला.

इतक्यांत एक राजदूत पत्र घेऊन आला, त्यांत 'धनमित्र नांवाचा व्यापारी निपुत्रिक मरण पावल्यामुळें त्या व्यापाऱ्याची सर्व संपत्ती राजाला प्राप्त होणार आहे.' अशा अर्थाचं वर्तमान होतं. त्यांतील 'निपुत्रिक' शब्दानं राजाला स्वतः निपुत्रिक असल्याची जाणीव झाली आणि तो स्वतःचा धिःकारही करूं लागला.

धिःकार तुज्ञा हतभाग्या धिःकार

दुष्पंत :—धिक्कार, धिक्कार, धिक्कार, हतभाग्या धिक्कार तुज्ञा धिक्कार ।

समीप येतां भाग्य तुज्ञें, दिधला तूं च नकार ।

धिक्कार धिक्कार ॥ धृ० ॥

तुझीच दारा उभी समोरी ।

आत्मांश जिच्या वाढे उदरीं ।

उरविलेस तूं तिज व्यभिचारी । खासें तव सरकार ॥ १ ॥

संतान नसे ज्याचे गेहीं ।

लक्ष्मी त्याची जाय परगृहीं ।

होईल तशी गत पुरुकुलही । होतां जीवन पार ॥ २ ॥

सर्चित असतिल पूर्वज तव रे ।

कोण तयां अर्पील पिंड रे ।

सविधि तुझीया कुळीं यापुढें । नसतां उदरीं कुमार ॥ ३ ॥

योग्य समयीं जी भूमि पेरिली ।

समृद्धीस्तव समर्थ झाली ।

अवर्षणें जी निष्फल ठरली । ही दैवाची हार ॥ ४ ॥

[गायक :—श्री. स्नेहल भाटकर]

गीत २२ वें

अशा तऱ्हेनें राजा स्वःचा धिक्कार करीत असतांना मूर्च्छित होऊन पडतो इतक्यांत इंद्रसारथी मातली राजाकडे त्याला नेण्यासाठीं येतो. परंतु राजाला पाहून त्याला कसें शुद्धीवर आणावें या विचारांत तो असतो. त्याला एक युक्ति सुचते. राजाचा मित्र विदूषक याला गुप्तरीतीनें गच्छीवर नेऊन खूप चोपून काढतो; तेव्हा तो आर्त स्वरांनें ' मेलो मेलो ' असें ओरडूं लागतो.

त्या आवाजांनें राजा खडबडून उठतो व हातांत शस्त्र घेऊन म्हणतो, माझ्याही बाड्यांत ही भूतचेष्टा सुरू झाली काय ? कोण असेल त्यानें समोर यावें. ”

इतक्यांत इंद्रसारथी मातली राजासमोर येऊन त्याला वंदन करून म्हणतो—

नसे भूतचेष्टा न वा कुणी अरी

समोरी उभा सारथी मातली ॥ धृ० ॥
 स्वर्गाधिशचा रिपू दुर्जय ।
 जुमानी न कोणास तो निर्दय ।
 तया मारण्या घेई शस्त्रा करीं ॥ १ ॥ समोरी.....

स्वर्गाधिशची ऐकूनि आज्ञा ।
 तिला आदरूनी देई अनुज्ञा ।
 झुकवि आदरें सारथी मान खालीं ॥ २ ॥ समोरी.....

पुसे पौरव फिरुनि तो मातलीसी ।
 मगा का उगा छेडिले विदुषकासी ।
 स्वयें सारथ्याच्या फुटे हास्य गालीं ॥ ३ ॥ समोरी.....

वदे मातली सारथी तो नृपासी ।
 “दुरी घालविण्या तुझ्या मुच्छतेसी ।
 ती युक्ति खाशी मी योजिली ” ॥ ४ ॥ समोरी.....

“जरा हालवीता जसा अग्नि पेटे ।
 जसा डिवचितां नाग काढी फड्याते ।
 तशी सुप्तस्फूर्ती तुझी चेतवीली ॥ ५ ॥ समोरी.....

मातली :— नसे भूतचेष्टा न वा कुणी अरी ।

॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥

॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥

॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥

॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥

॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥

गीत २३ वें

इंद्रसारथी मातली दुष्यंत राजास धेऊन गेला. युद्धांत आपल्या पराक्रमानें असुरांचें निर्दालन करून दुष्यंत राजा परत आपल्या नगरीला चालला होता. त्यानें केलेल्या पराक्रमामुळेच देवांना विजय प्राप्त झाला होता. इंद्रानें दुष्यंताचा सन्मान करून मातलीसह आपल्या रथांतून परत पाठविलें होतें.

रथ आकाशमार्गानें चालला होता. मेघांतून चाललेल्या त्या रथांतून पृथ्वी मोठी रमणीय दिसत होती. पर्वतांची शिखरें, वनें, ओहोळेप्रमाणें भासणाऱ्या नद्या वहात, हें पहात दुष्यंतराजा चालला होता.

॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥

॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥

॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥

॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥

॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥

॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥ ७५ ॥ इन्द्रस्य विष्णुः ॥

स्वर्ग नृपाची आज्ञा मानुन दुष्यंत करी अरिनिर्दालन

स्वर्ग नृपाची आज्ञा मानुन । दुष्यंत करी अरिनिर्दालन ॥ धृ० ॥

संघ एक करि दुर्जय दानव ।
कालनेमिच्या तो वंशातिल ।
अजिंक्य झाला इंद्रा यास्तव ।
सुहृद तथाचा जाई धाउन ॥ १ ॥ दुष्यंत.....

दुष्यंताचा विक्रम बघुनी ।
अतीव मोहित इंद्र हो मनीं ।
सत्कारी बसवुनी आसनीं ।
रत्न मालिका केली अपण ॥ २ ॥ दुष्यंत.....

इंद्राज्ञेची करुनी पूर्ती ।
परत निघे गृही येण्या नृपती ।
सर्वे निघे मातली सारथी ।
इंद्ररथावर आरुढ होऊन ॥ ३ ॥ दुष्यंत.....

मार्गीं ये मारीच तपोवन ।
राजा उतरे रथा थांबवुन ।
पुण्यनिधीचें घेण्या दर्शन ।
अतीव आतुर ते नृपलोचन ॥ ४ ॥ दुष्यंत.....

[गायक :—श्री. शरद जांभेकर]

गीत २४ वें

मार्गांत हेमकूट शिखरावर असलेल्या भगवान मारीच ऋषींच्या आश्रमांत जाऊन त्यांचं दर्शन घेण्यासाठीं दुष्यंतराजा रथांतून उतरला.

आश्रमाकडे जात असतां त्याला एक सुदर्शन बालक, सिंहाच्या छाव्या-बरोबर खेळतांना दिसलें. राजाला मोटं कुतुहल वाटलं. बालकाचं कौतुकही वाटलं. त्या बालकाला पाहून राजास सुखसंवेदना होऊं लागल्या; बालका-त्रिषयीं प्रेम उत्पन्न झालें. त्याला हा बालक कोण असावा ? असा प्रश्न पडला.

कोण हा येथें राजस बाळ

दुष्यंत :—कोण हा येथें राजस बाळ । जया पाहतां उरीं जाहला
प्रेमभाव साकार ॥ धृ० ॥

असे जरी ही मूर्ति सानुली ।
नव तेजाची उमलती कळी ।
अधर अवळुनी शावक कवळी ।
खेंचुनि करिं आयाळ ॥ १ ॥ कोण हा.....

बाळ गोजिरा धावे दुडुदुडू ।
मुख सिंहाचें पाही उघडूं ।
शावक लागे भयें काकडूं ।
गमे तथा जणुं काळ ॥ २ ॥ कोण हा.....

व्यर्थ दाविती धाक त्याला ।
दाखवि करुनी मर्कट लीला ।
करि भीतीचा मात्र बहाणा ।
काय तरी अवढाळ ॥ ३ ॥ कोण हा.....

तापसि देती दुजी खेळणीं ।
पाहि पकडण्या हात पसरुनी ।
चक्रवर्ति लक्षणें दर्शनीं ।
हातावरि सुकुमार ॥ ४ ॥ कोण हा.....

दंतकळ्या मुखीं दिसती हासतां ।
बोल बोबडे आणिति मधुरता ।
धन्य पिता शैशवा कवळिता ।
मलिन देहिं क्षण काळ ॥ ५ ॥ कोण हा.....

[गायक :—श्री. स्नेहल भाटकर]

गीत २५ वें

राजानं बालकास उचलून घेतलं तेव्हां त्या बालकाच्या कोमल स्पर्शानं राजास अधिकच मुख झालें. या बालकाविषयीं आपणाला प्रेम कां उत्पन्न व्हावं हें राजास कळेना.

वडत गेलेल्या प्रसंगावरून आणि संवादावरून दुष्यंत राजाला त्या बालकाच्या मातेचं नांव शकुंतला आहे असं कळलं. तार्कित्याच्या प्रचारावरून आणि बालकाच्या बोलण्या बोलावरून हा बालक आपल्या प्रिय पत्नीचा शकुंतलेचाच आहे अशी त्याची खात्री झाली आणि तो प्रफुल्लित झाला.

त्याचवेळीं शकुंतला तिथें आली. दुष्यंत-शकुंतलेची दृष्टभेट झाली. दीर्घ काळाच्या विरहानंतर, घोर दुःख सहन केल्यानंतर झालेलं तें मीलन होतं.

दुष्यंत शकुंतलेच्या-दोघांच्याही मनांत पूर्वस्मृति जागृत झाल्या, मनांत वादळ उभं राहिलं. शकुंतलेच्या नेत्रांतून अश्रू वाहू लागले. सद्गदित कंठानं तिनें राजाचं शुभचिंतन केलं.

राजालाही आपल्या कृत्याचा पश्चात्ताप झाला होता. त्यानें शकुंतलेची क्षमा मागितली ! दुष्यंत शकुंतलेचं 'पुनर्मीलन' झालं.

दुष्यंत, शकुंतला व त्यांचा पुत्र सर्वदेमन हीं सर्व, भगवान मारीच ऋषींचा आशीर्वाद घेण्यासाठीं गेले असतां त्यांच्याकडून दुर्वास-मुनींच्या शापाची कथा त्यांना समजली. दुष्यंत-शकुंतलेच्या सर्व शंका-संशयाचं निरसन झालं. दोघेही प्रसन्न मनानं ऋषींना वंदन करून पुत्रासह नगराला परतलीं.

REFBK-0013501

REFBK-0013501

४१७८०

१७४३

चि: ६/११/६७

परतला नगराला दुष्यंत !

परतला नगराला दुष्यंत । सर्वे शुभांगी शकुंतला
अन् सर्वदमन नृपसुत ॥ १ ॥

नगर शिवेवर येतां नृपरथ
गर्जु लागल्या भेरी नौबत
प्रिय राजाचें करण्या स्वागत

गृहागृहांतुन दीप तेवती उजळति राजपथ ॥ १ ॥

नेसुनि वसनें भरजरि किंमती
सुवर्ण लेणीं अंगारती
करीं घेऊनी मंगल आरती

नगर सुवासिनि मनीं चिंतिती मृपासि आयु शत ॥ २ ॥

कोकिल मंजुळ कूजन करिती
उपवनि थयथय मोर नाचती
गायी वासरें ती हंवरती

शुंड उभासुनि जला सिंचती करि होऊनि मत्त ॥ ३ ॥

राजगृहाच्या समीप येतां
झणीं थांबत्री सारथी रथा
ये सामोरी वृद्धा माता

मोदें भरती नयनीं आसूं पाहुनि राजसुत ॥ ४ ॥

खडे स्वागता सचीव मंत्री
राज नर्तिका नृत्यें करिती
भाट मंडळी गीतें गाती

बुडली नगरी नृत्य गायनीं भरले स्वर गगनांत ॥ ५ ॥

[गायक :—श्री. स्नेहल भाटकर व कुंदा बोकील]